

Con QOLSUORSİ

MƏHƏBBƏT NASİRİ

Onun şah əsərini “XX əsr ingilis ədəbiyyatının ən dəyərli nümunəsi” adlandırırlar. Ancaq gənclik illərində onun böyük yazıçı olacağını, ümumiyyətlə, ədəbi yaradıcılıqla məşğul olacağını qabaqcadan xəbər verən heç bir dəlil yox idi. İngilis burjua cəmiyyətinin yüksək təbəqəsinə mənsub çox varlı bir ailədə doğulmuş, mükəmməl təhsil almışdı. Uğurlu karyera qurmaq üçün qarşısında bütün qapılar açıq idi. Həyat yolunu ailə ənənələrinə uyğun davam etdirmək üçün ona heç nə mane olmurdu. Heç nə onu yaşadığı mühitdən uzaqlaşdı və ədəbi yaradıcılıq yolunu seçməyə sövq etmirdi. Nə genetik yaddaşı, nə də böyüyüb tərbiyə aldığı şərait. Con Qolsuorsi ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatçısı olmuş böyük müasirləri R.Rollan, K.Hamsun, B.Şou, T.Manndan

fərqli olaraq, yeniyetməlik çağlarından kövrək duyğularını kağıza köçürməmiş, tələbək illərində ilk qələm təcrübələrini universitet jurnalında çap etdirməmişdi. Gəncliyə xas olan bu cür “əyləncələri” soyuqqanlı bir müşahidəçi ədasi ilə kənardan izləmiş, “yazmaq bəlasının” nə vaxtsa öz başına gələcəyini ağılına belə gətirməmişdi.

Taxminən, 30 yaşınacan həyatı bu qayda ilə davam etdi. Ancaq günlərin bir günü bu tələbək gənc özü də gözləmədən aşiq oldu. Təbiətinə uyğun gəlməyən bir məftunluqla, xarakterinə yaraşmayan bir çılğınliqla sevdi. Bu, adi bir sevgi deyildi, taleyin qara sevdası idi. Ailəli bir xanıma, həm də özgəsinə yox, yaxın qohumunun arvadına aşiq olmuşdu. Onun maraqlı, əyləncəli söhbətlərini heyranlıqla dinləyən gənc qadın bir dəfə ona yarıerk, yarızarafat bir sual verdi: “Nə üçün yazmırsınız? Siz ki bunun üçün yaranmısınız...” Bu sual onun həyat yolunu tamam dəyişdi. Həmin gecə səhərə qədər gözüne yuxu getmədi. Qəlbində, düşüncəsində, sanki qasırgılar dolaşırdı. Ürəyində qətiyyətlə tərəddüd baş-başa gəlmişdi. “Bəlkə, Adanın dili ilə səslənən bu sual taleyin çağırışıdır, bəlkə, elə Ada taleyin özüdür?!” Düşünürdü, “Bəlkə də, bu, qismətin verdiyi bir işarədir, bəlkə də, bu yolla xanımın qəlbinə yol tapıb sevgisinin qarşılığını qazana bilər...” Könlündə pöhrə vermiş məhəbbət ehtirası onun daxilində bütün varlığını bürüyən yaradıcılıq şövqü oyatdı. Həmin gün ilk hekayəsini yazmağa başladı. Yaradıcılıq həvəsini ödəmək üçün yox, məhəbbətə yol açmaq üçün.

Həmin ilin sonunda gənc yazıcının ilk kitabı – “Dörd yandan əsən küləklər” adlı hekayələr toplusu nəşr olundu. Sevgidən bütün şairlər yazır. Əslində, şeir elə sevgidən yaranır. Amma Conun şair təbi nəsr üstündə köklənmişdi. Və o, bütün yaradıcılığı ilə sübut etdi ki, poeziya kimi, nəsr də insan qəlbinin ən həlim, ən kövrək duyğularından cücərə, onları ifadə edə bilər. Onun əsərlərinin təkcə emosional yaşantıları yox, fikir və düşüncə yönümü, məzmun və ideya tutumu da məhəbbət duyğuları ilə bağlıdır. Bu cəhət onun yaradıcılığını sənət dünyasında hamıdan fərqləndirən, bənzərsizliyini təmin edən əsas amildir. Həyat hadisələrinə bu mövqedən yanaşma sənətkar üçün həm də gizli təhlükə mənbəyi idi. Nəticədə onun bütün

yaradıcılığı yalnız ailə-məişət mövzusu və lirik duyğuların tərənnümü çərçivəsində qapanıb qala bilərdi. Ancaq yazıçı məhəbbət mövzusunda elə dərin və geniş məna verə bildi ki, bu məzmun çərçivəsində cəmiyyətin və insanların bütün ictimai-sosial problemlərini, mənəvi-psixoloji yaşantılarını əhatə etməyi bacardı.

Con Qolsuorsi 1867-ci il avqustun 14-də İngiltərənin Surrey qraflığının Kinqston-apon-Tems şəhərində (İndi bu yerlər Böyük London meqapolisinin tərkib hissəsidir) zəngin bir ailədə dünyaya gəlmişdi. Britaniya cəmiyyətinin yüksək təbəqəsinə mənsub olan atası Gon Qolsuorsi ölkənin ən tanınmış vəkillərindən və iş adamlarından biri sayılırdı. Ata Con Britaniyanın bir çox müstəmləkələrində də nümayəndəliyi olan böyük hüquq şirkətləri şəbəkəsinin və istehsal müəssisələrinin sahibi idi. Gələcək yazıcının zadəgan ailəsindən olan anası Brenç Bartlet ölkənin ən varlı fabrikantlarından birinin qızı idi. Con dördüshaqlı ailənin ikinci övladı, yeganə oğlu idi. Ailənin həyatı ciddi qayda-qanun əsasında qurulmuşdu. Heç kim xaraktercə çox sərt adam olan ata Conun bir sözünü iki edə bilməzdi. Oğul Con da atasının nüfuzunu birmənalı şəkildə qəbul edir, hər bir hərəkətində onunla razılaşırdı, daha doğrusu, onun qərarına danışıqsız tabe olurdu. Yeniyetməlik və gənclik çağlarında Conun bütün maddi ehtiyaclarını artıqlaması ilə ödəyən, onu hətta bir qədər ərköyün ruhda böyüdən ata ailə intizamı baxımından oğlunu ciddi nəzarət altında saxlayır, rəftar qaydalarına, daha dəqiqi, ailə başçısının iradəsinə zidd olan bir addım atmasına belə imkan vermirdi. Atasının zəngin kitabxanası və geniş mütaliəsi vardı. Cavanlıqda özü də yazmağa cəhd etmiş, ancaq “bunun mənasız bir iş olduğunu vaxtında anlayaraq” fikrindən daşınmışdı.

İlk təhsilini ev şəraitində alan Conu doqquz yaşında Socin hazırlıq məktəbinə qoyurlar. Burada Con ədəbiyyat və tarix üzrə ilk dərslərini alır, idman və musiqi ilə məşğul olmağa başlayır, kübar rəftar qaydalarını öyrənir. Sonra İngiltərədə ən nüfuzlu orta ixtisas məktəblərindən biri sayılan Herrou Kollecinə oxuyur. Burada tələbələrə əsas tədris fənləri ilə yanaşı, siyasət və diplomatiya dərsləri keçir, dövlət qulluğunun əsaslarını öyrədirdilər. Kolleci bitirəndən sonra Oksford Universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olur. Bu ixtisası, çox güman ki, atasının istəyi ilə

seçmişdi. Bir yerdə təhsil aldıkları, sonralar görkəmli tarixçi kimi məşhurlaşmış Harri Fişer Conun tələbəlik illərini belə xatırlayırdı: “O, ucaboy, qədd-qamətli, zövqlə geyinən, çox cazibədar bir oğlan idi. Başqa tələbələr kimi dərnlərə getməyi, yazılarını oxumağı xoşlamazdı. Xasiyyətə qaraqabaq, azdanışan idi. Ətrafında baş verənlərə kinayə ilə yanaşır, ağıllı və güclü adam təsiri bağışlayırdı.”

Oksfordun diplomu hər bir gəncə cəmiyyətin elitar təbəqəsində yer tutmaq şansı verirdi. Yüksək intellekt sahibi olan Con hüquq fakültəsinə əla qiymətlərlə bitirib vəkillik diplomu əlsa da, ixtisasına uyğun praktik fəaliyyətlə məşğul olmağa tələsmir, atasına dünyanı görmək üçün səyahətə çıxmaq istədiyini bildirir. Atasını onu fikrindən daşındırmaq istəmir və oğlunu hüquq firmasının digər ölkələrdəki nümayəndəliklərinin işini və ailə biznesinin dəniz daşımaları sahəsindəki vəziyyətini yoxlamaq adı ilə ezamiyyətə, faktiki olaraq dünya səyahətinə göndərir. İki ilə yaxın çəkən dəniz səyahəti zamanı ABŞ, Cənubi Amerika, Avstraliya, Okeaniya, Hindistan, Rusiya kimi ölkələrdə olaraq dünyagörüşünü genişləndirməklə yanaşı, həm də gələcək yaradıcılığında çox faydalı olacaq həyat təcrübəsi və təəssüratlar toplayır.

Dəniz səfərlərinin birində gəmi kapitanının köməkçisi işləyən gələcəyin tanınmış yazıçısı Cozef Konradla tanış olur və bu tanışlıq ömürlük dostluğa çevrilir. Dənizçi dostunun səyahətlər zamanı baş vermiş əhvalatlar haqqında maraqlı söhbətlərini eşidən Con Cozefə bu əhvalatları hekayə formasında yazmağı məsləhət görür. Bu məsləhət C.Konradın ağına batır və özünü yazıçılıq peşəsində sınamaq qərarına gəlir. Beləliklə, Con Qolsuorsi Cozef Konradın yazıçı peşəsini seçməsinin təşəbbüskarı olur. Maraqlıdır ki, dostunu yazıçılıq işinə təhrik edəndə Con özü hələ bir sətir də yazmamışdı və bu barədə heç düşünmürdü də...

Hələ səyahətə çıxmazdan əvvəl böyük Qolsuorsilər klanının bütün üzvlərinin iştirak etdiyi təntənəli ailə şənliklərindən birində-əmisini oğlu Arturun toyunda Con onun gəlini Adanı ilk dəfə görmüş və ilk baxışdan ona vurulmuşdu. Təbii ki, bu hissi qəlbinin dərinliklərində gizli saxlayırdı. Səyahətdən qayıdandan sonra iki illik ayrılığın sevgisini bir zərrə də azaltmadığını başa düşür. Onların ancaq ailə məclisləri çərçivəsində baş

tutan ünsiyyəti beləcə davam edir və bir müddət sonra Con Adanın da ona biganə olmadığını başa düşür və yalnız bundan sonra ürəyinin sirtini ona açır. Davranış normalarını və ailə başçısı ata Conun qoyduğu qaydaları pozmağa cəsarət etməyən gənclər hisslərini və aralarında yaranmış mehribançılığı səylə gizlədir. Ancaq həmişə olduğu kimi, qadağa məhəbbət duyğularını daha da şiddətləndirir. Bir neçə ildən sonra onların arasında əvvəldə xatırladığımız “yazmaq” söhbəti baş verir və Con ilk hekayələrini Adaya göstərmək qərarına gəlir. Birinci kitabına, əsasən, dünya səyahəti haqqında təəssüratlarını əks etdirən yazıları daxil etmişdi. Bundan sonra Ada onun bütün yazılarının ilk oxucusu və məsləhətçisi olur. İxtisasca musiqiçi və yaxşı fortepiano ifaçısı olan Adanın həm də geniş mütaliəsi və mükəmməl ədəbi zövqü vardı. Conun yazılarını bəyənən və yüksək dəyərləndirən xanım bu münasibəti ilə onun özünü də peşəkar yazıçı ola biləcəyinə inanır. Qeyd etmək lazımdır ki, heç bir hazırlıq mərhələsi keçmədən ilk əsərlərini yazan, ilk kitablarını çap etdirən Con Qolsuorsi əvvəlcə öz yaradıcılıq imkanlarına o qədər də inamla yanaşmırdı. Hətta ilk kitabını uğursuz saydığına görə nəşrindən bir neçə ay sonra satışda qalan nüsxələrin hamısını alıb yandırmışdı. Digər tərəfdən, belə bir “mənasız iş” məşğul olmasına atasının müsbət yanaşmayacağını yaxşı bildiyindən yaradıcılıq səylərini ondan mümkün qədər gizlədir, ilk kitablarını öz adı ilə deyil, “Con Sincon” təxəllüsü ilə nəşr etdirirdi. Bir neçə ildən sonra Ada ərindən boşanaraq ayrıca yaşamağa başlayır və ancaq bundan sonra onlar nisbətən sərbəst görüşə bilirlər. Yalnız 1904-cü ildə ata Con vəfat edəndən sonra sevgililər on illik intizara son qoyaraq rəsmi ailə qura bilirlər...

1898-ci ildə C.Qolsuorsinin, rəsmi çap variantı ilə desək, Con Sinconun “Coselin” adlı ikinci hekayə toplusu, 1900-cü ildə “Rubeyn villası” adlı ilk romanı, 1901-ci ildə isə “Devonlu adam” adlı daha bir hekayə kitabı çap olunur. Bu kitablar, təbii ki, hələ peşəkarlıq meyarlarından uzaq idi, ancaq onlarda müəllifin formalaşmaqda olan yazı manerası, əsərlərinin mövzu-məzmun özəllikləri duyulmağa başlayırdı. “Rubeyn villası” romanında cəmiyyətin anlamadığı və qəbul etmədiyi istedadlı gənc rəssamın ağır taleyindən bəhs edilir. Burada Forsaytlar ailəsi haqqında

ilk dəfə söhbət açılır. “Devonlu adam” kitabına daxil olan “Forsaytın xilas” hekayəsində klanın əsasını qoymuş Colion Forsaytın həyat tarixçəsinə nəzər salınır. 1903-cü ildə yazdığı “Sivillər” pyesində bu ailənin üzvlərini əsas surətlər kimi götürür.

Bütün bu əsərlərin meydana gəlməsində Ada, sadəcə olaraq, yazıçının ilham pərisi kimi deyil, həm də bir növ ikinci müəllif kimi iştirak edir. Con yazdıqlarını səhifə-səhifə ona oxumaqdan əlavə, elə vərdiş eləmişdi ki, yalnız Adanın royalda canlı ifa etdiyi zərif melodiyların sədası altında işləyə bilirdi. Musiqi əsərləri ilə müqayisə etsək, onun romanları haqqında belə bir ifadə işlədə bilərik: Sözləri Con Qolsuorsinin, musiqisi Adanıdır... Bu orijinal yaradıcılıq tandemi Conun ömrünün sonuna qədər davam etdi. Təbiətən qürurlu, iddialı bir qadın olan Ada bütün ambisiyalarını içində boğaraq özünün zəka və emosiyalarını bütövlüklə sevimli ərinin xidmətinə qoymağı bacardı. Bu nikahdan övladları olmasa da, qarşılıqlı məhəbbət və birgə yaradıcılıq şövqü ilə yaradılan əsərlər onların ömür yolunun davamı oldu.

Nəhayət, 1904-cü idə yazıçının öz adı ilə nəşr olunan ilk kitabı – “Riyakarlar adası” romanı işıq üzü görür. Bu əsərdə yaşadığı cəmiyyətin sosial problemlərini ilk dəfə ön plana çəkən yazıçı hər şeyə alqı-satqı predmeti kimi baxan insanlara satirik rakursdan yanaşaraq mənəviyatsızlıq mühitini kəskin tənqid edir. Burada “Riyakarlar adası” başlığı ilə müəllif İngiltərəni nəzərdə tutaraq onun siyasətçilərini, diplomatlarını, məmurlarını, ruhanilərini, incəsənət və elm dəllallarını amansızcasına ifşa edir.

Romanın əsas mövzusunun xaraktercə hələ tam xudbinləşməmiş, vicdanı qismən ləkəsiz, ürəyi qismən təmiz, bir qədər sadələvh, real dünyadan bixəbər olan gənc əsilzadə Riçard Şeltonun riyakarlar mühiti ilə qarşılaşdırılması təşkil edir. Radikal baxışlı sərsəri Lui Ferrandla yaxınlaşması onun gözünü açır, real mühiti anlamağa, adi adamların həyat və güzəranı ilə tanış olmağa, onların qayğı və problemlərindən xəbər tutmağa kömək edir. Şelton cəmiyyətin ədalətsizliyi, riyakarlığı, mənsub olduğu zümrənin saxtakarlığı ilə üzləşir və dostu Luinin “ingilis riyakarlığı dünyada ən mükəmməl riyakarlıqdır” fikrinin doğruluğuna əmin olur. Üzərində üç il işlədiyi bu roman C.Qolsuorsinin yaradıcılığında

mühüm rol oynayır. Praktiki olaraq peşəkar ədəbiyyatda ilk işi olan bu əsər gənc yazıçının həyata və cəmiyyətə həqiqi baxışlarını əks etdirir. Yazıçı ömrü boyu mühafizəkar Britaniya cəmiyyətinin qayda-qanunlarının liberallaşdırılması, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması tərəfdarı olmuşdu. İctimai mövqeyinə görə cəmiyyətin yeniləşdirilməsini, həyatın bütün sahələrini əhatə edən ciddi islahatların aparılmasını vacib saysa da, C.Qolsuorsi nə qiyamçı, nə də inqilabçı idi. O, cəmiyyətin problemlərinə ictimai-sosial mövqedən daha çox, insani münasibətlər – mənəviyyat, vicdan, məhəbbət mövqeyindən yanaşır, onların həllini də bu istiqamətdə axtarırdı.

XX əsrin əvvəllərində Avropa ədəbiyyatının aparıcı nümayəndələrinin bir çoxu kimi, C.Qolsuorsinin əsərlərində də ictimai məsələlərə, siniflərarası münasibət, sosial ədalətsizlik kimi problemlərə geniş yer verilirdi. Klassik Avropa nəsr üçün səciyyəvi olan qaranlıq mühit və işıqlı qəhrəman mövzusu onun bu dövrə aid əsərlərində də başlıca motivlərdən biri idi. Bu mövzunun çözülməsində yazıçının əsas mənəvi mövqeyi tamah və sərvət hərisliyinə qarşı azadlıq və gözəllik ideyasını qoymaq idi. Yaradıcılıq metoduna görə müəllif XIX əsr klassik nəsrinin realist ənənələrini davam etdirmək yolunu seçmişdi. Özünün etirafına görə, “Saq”-nı yazmağa başlamazdan əvvəl Floberin, Zolyanın, Turgenevin, Tolstoyun əsərlərini təkrar-təkrar oxumuşdu. Bu əsərlə böyük alman yazıçısı T.Mannın “Buddenbroklar” tetralogiyası eyni dövrdə, demək olar ki, paralel yaradılan şedevrlər idi. Hər iki nasir cəmiyyət həyatının hərəkətverici qüvvəsi kimi sosial-iqtisadi faktorları deyil, mənəvi-psixoloji amilləri əsas götürmüşdür. Ancaq yeri gəlsə, insan və cəmiyyətin ədəbi obrazının yaradılmasına həsr olunmuş bu iki möhtəşəm epopeyanı ədəbi-estetik meyarlar baxımından müqayisə də etmək olar. Təbii ki, bu zaman əsas şərt kimi müəlliflərin ədəbi düşüncə və yazı manerasının xarakteri nəzərə alınmalıdır. Müqayisə əyani olsun deyə, Azərbaycan oxucusuna daha yaxşı tanış olan böyük rus yazıçıları L.Tolstoy və İ.Turgenevin yaradıcılıq üslubunu yada salaq: L.Tolstoy insanın ədəbi portretini yaratmaq üçün onu ictimai münasibətlərin məhsulu kimi götürür, cəmiyyətin fonunda dəyərləndirirdi. Başqa sözlə desək,

L.Tolstoy insana cəmiyyət prizmasından baxır, ona bu mövqedən qiymət verirdi. İ.Tugenev isə cəmiyyətin ədəbi mənzərəsini yaratmaq üçün onu insani münasibətlərin predmeti kimi götürür, insanın fonunda dəyərləndirirdi. Başqa sözlə, İ.Turgenev cəmiyyətə insan prizmasından baxır, ona bu rakursdan qiymət verirdi. Özünü L.Tolstoyun davamçısı sayan T.Mann da insana cəmiyyət prizmasından baxır. Onun əsərlərində fəlsəfi pafosun üstün mövqedə olması da bununla əlaqədardır. İ.Turgenevdən bəhrələndiyini həmişə vurğulayan C.Qolsuorsi isə əksinə, cəmiyyətə insan prizmasından baxır. Onun əsərlərində lirik pafosun aparıcı rol oynaması da məhz bu amillə bağlıdır. Qeyd olunan analogiyanı həmin yazıçıların dil-üslub özəllikləri mövzusunda da davam etdirmək olar. T.Mannın üslubu da L.Tolstoyunki kimi ağır ləngərli, epik vüsətlidirsə, C.Qolsuorsinin yazı tərzində İ.Turgenevsayağı melodik, lirik ovqatlıdır. Yazıçı özü bu həqiqəti belə ifadə etmişdi: “Mən Turgenevə çox borc-luyam. Hər bir yeni başlayan yazıçı üçün zəruri olan mənəvi şagirdlik mərhələsini mən onun yanında keçirmişəm”.

C.Qolsuorsi forma və janr baxımından zəngin və rəğarəng yaradıcılığı ərzində çoxlu miqdarda şeir, hekayə, pyes, ədəbi və publisistik məqalələr yazsa da, təbii ki, ilk növbədə romançıdır. XX əsr dünya ədəbiyyatı tarixinə də, hər şeydən əvvəl, möhtəşəm romanlar müəllifi kimi düşmüşdür. Lakin maraqlıdır ki, ədəbi mühitdə və oxucular (daha doğrusu, tamaşaçılar) arasında daha əvvəl dramaturq kimi məşhurlaşmışdı. 1906-cı ildən dramaturji yaradıcılığa başlayan C.Qolsuorsiyə ilk yazıçı şöhrətini həmin il tamaşaya qoyulmuş “Gümüş mücrü” pyesi gətirdi. Bu uğurdan fərəhlənən yazıçı bir-birinin ardınca məzmun və ideyaca nəsr əsərləri ilə səsləşən, müəyyən mənada onları tamamlayan “Mübarizə” (1907), “Ədalət məhkəməsi” (1910), “Böyük oğul” (1912), “Kütlə” (1914), “Bir damla məhəbbət” (1915), “Qrotesklər” (1917-1918), “Müqəddəs yol” (1919), “Əlcəksiz” (1920), “Sədaqət” (1922), “Tamaşa” (1925), “Çardağ” (1929) kimi dram əsərlərini yazır. Bu pyeslərin hər birində İngiltərə cəmiyyəti üçün aktual olan problemlər, nəsr əsərlərindən bir qədər fərqli, daha əyani vasitələrlə əks olunmuşdur. Məsələn, həmin dövrdə İngiltərənin Daxili İşlər naziri postunu tutan görkəmli siyasi xadim, yeri

gəlmişkən, gələcəyin ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatçısı Uinston Çörçill ölkədə cəzaçəkmə müəsisələri ilə bağlı islahatların aparılmasında məhbusların təkadamlıq kameralarda saxlanması antihumanist tədbir kimi qiymətləndirərək tənqid edən və ictimai rəyi bu istiqamətdə formalaşdıran “Ədalət məhkəməsi” pyesinin güclü təsiri olduğunu etiraf etmişdi.

Dramaturji yaradıcılıqla məşğul olduğu illərdə C.Qolsuorsi paralel olaraq həm də yaradıcılıq fəaliyyətinin əsas məhsulu olan, ona dünya şöhrəti gətirmiş Forsaytlar haqqında silsilə romanlar üzərində işləməyə başlayır. Bütöv halda yazıçının şah əsəri və XX əsr ingilis ədəbiyyatının ən dəyərli nümunəsi sayılan bu möhtəşəm epopeya hər biri üç cildə ibarət olan üç hissədən (trilogiyadan) ibarətdir. Bundan əlavə, 1-ci və 2-ci hissələrin hər birində birinci və ikinci, ikinci və üçüncü cildlər arasındakı hadisələri əlaqələndirmək, keçid yaratmaq üçün müəllif əsərin konstruksiyasına “interlüdiya” adlanan müvafiq hekayələr əlavə etmiş, bununla da bu tipli romanlar üçün tamam yeni olan kompozisiya elementini meydana gətirmişdir. Beləliklə, vahid süjet xəttinə malik olan bu nəhəng, çoxsaxəli, çoxplanlı epopeya ümumilikdə doqquz romandan, dörd hekayədən idarətdir. Müəllif bu əsər üzərində 1905-ci ildən başlayaraq ömrünün sonunacan işləmiş, axıncı cild ölümündən sonra nəşr edilmişdi.

Birinci trilogiya: “Forsaytlar haqqında saqa” – I cild “Əmlakçı” (1906); II cild “İlgəkdə” (1920); III cild “İcarəyə verilir” (1921). Bu hissədə birinci və ikinci cildlər arasına interlüdiya olaraq “Forsaytın son yayı”, ikinci və üçüncü cildlər arasına isə “Oyanma” novellaları əlavə olunmuşdur.

İkinci trilogiya: “Müasir komediya” – I cild “Ağ meymun” (1924); II cild “Gümüş qaşiq” (1926); III cild “Qu nəğməsi” (1928). Bu hissədə interlüdiya mövqeyində “İdilliya” və “Görüşlər” hekayələri işlədilmişdir.

Üçüncü trilogiya: “Fəslin sonu” – I cild “Dost qız” (1931); II cild “Çiçəkli səhra” (1932); III cild “Çayın qarşı sahili” (1933). Bu hissədə müəllif interlüdiyalardan istifadə etməmişdir.

Dünya miqyasında şöhrət qazanmış, onlarla xalqın dilinə tərcümə olunmuş bu əsər daha çox birinci hissənin adı ilə, “Forsaytlar haqqında saqa” deyə tanınır. Daha yığcam formada isə

ələri, sadəcə olaraq, "Saqa" adlandırılır. Yazıcının böyük zaman kəsimini əhatə edən geniş panoramlı epik əsərini bu terminlə adlandırması, təbii ki, təsadüfi deyildi. "Saqa" şimali Avropa xalqlarının, ilk növbədə islandların şifahi xalq ədəbiyyatının epik növüdə olan əsas janrlarından biridir. Terminoloji mənası, təxminən, epos, dastan anlamlarına yaxındır. XIII-XIV əsrlərdən başlayaraq bu xalqların peşəkar yazılı ədəbiyyatına da nüfuz edərək ümumən epik növüdə olan janrları bildirməyə başlamışdır. C.Qolsuorsi də əsərinin adında sözü məhz bu mənada işlətməmişdir. Hərfi mənada isə Saqa qədim Skandinaviya mifologiyasında bir ilahənin adıdır.

Forsaytlar haqqında epopeya bir ailənin tarixçəsi təmsalında İngiltərə cəmiyyətinin XIX əsrin səksəninci illərindən başlayaraq, XX əsrin birinci rübü də daxil olmaqla, təxminən, əlli illik bir dövrünün mürəkkəb və ziddiyyətli mənzərəsini əks etdirir. 20-ci yüzilin əvvəllərində Avropa ədəbiyyatında yaradılmış bu tipli digər əsərlərdən fərqli olaraq, C.Qolsuorsinin əsərində tarixin hərəkətverici qüvvəsi kimi ictimai-iqtisadi faktorlar, sosial-sınıf münasibətlər deyil, insanın etik-əxlaqi keyfiyyətləri, ilk növbədə məhəbbət və ailə dəyərləri kimi mənəvi amillər götürülür. Yazıçı Forsaytlar haqqında silsilədə ilk növbədə öz ailəsinin nümunəsində Britaniya cəmiyyətinin yuxarı təbəqəsi üçün səciyyəvi olan klan hakimiyyəti probleminin ümumiləşdirilmiş bədii inkişafını vermək istəmişdi. Belə ki, həmin silsilədən 1906-cı ildə nəşr edilmiş ilk nümunədə - "Forsaytlar haqqında saqa" trilogiyasının birinci kitabı olan "Əmlakçı" romanında Soms və İren Forsaytlar surətlərinin təmsalında öz xanımı Adanın birinci evlilik həyatını əks etdirmişdir. Bu əsər müəllifə oxucular arasında böyük populyarlıq qazandırmaqla yanaşı, həm də dövrün ədəbi mühitində öz mövqeyi və dəstəxətti olan ciddi bir nasir kimi tanıtıldı. Bu əsərdən sonra yazıçı Forsaytlar mövzusunda bir müddət fasilə verərək bir-birinin ardınca ingilis cəmiyyətinin bütün təbəqələrinin həyatını əks etdirən, müvafiq olaraq, torpaq sahibkarlarının, ziyalıların və zadəganların həyatından bəhs edən "Malikanə" (1907), "Qardaşlıq" (1909) və "Patrişiya" (1909) romanlarını nəşr etdirir.

Birinci Dünya müharibəsi illərində əsasən publisistik yaradıcılıqla məşğul olan C.Qolsuorsi müharibədən sonra yenidən bədii nəsrə

qayıdaraq "Forsaytlar haqqında saqa" trilogiyasının davamı olan "İlgəkdə" (1920) və "İcarəyə verilir" (1921) romanlarını çap etdirir. Bu trilogiyanın nəşrindən sonra onu "ingilis ədəbiyyatının canlı klassiki" adlandırmağa başlayırlar. Həmin mövzuya bütün qəlbi və yaradıcılıq ehtirası ilə bağlanmış yazıçı böyük fasilə vermədən Forsaytlar ailəsi haqqında silsilənin "Müasir komediya" adlandırdığı ikinci hissəsinin nəşrini 1928-ci ildə başa çatdırır. Silsilənin "Fəslin sonu" adlı üçüncü trilogiyasının nəşrini isə 1933-cü ildə, yazıcının ölümündən sonra Ada Qolsuorsi yekunlaşdırır. Yeri gəlmişkən, müəllif özünün ədəbi pasportu hesab etdiyi bu epopeyanı onun yazılmasının ilhamçısı olan xanımı Adaya ithaf etmişdi. Ədib özünün yaradıcılıq uğurlarında xanımının rolunu çox yüksək qiymətləndirirdi: "Əgər onun verdiyi dəstək və ilham, tənqidi qeydləri olmasaydı, mən indi olduğum kimi yazıçı ola bilməzdim." Maraqlıdır ki, Adanı həm qadın, həm də bir insan kimi ideallaşdırma həddinə qədər sevən və pərəstiş edən yazıçı bu yanaşmanı əsərlərindəki qadın surətlərinə və ümumən qadınlara münasibətdə də nümayiş etdirir. Onun fikrincə, insan ləyaqətinin ən yüksək forması qadına hörmətlə yanaşmada özünü göstərir. C.Qolsuorsi ictimai anlamda qadınla qarşılıqlı hörmət və anlaşmanı ön plana çəkir. Ailə-məişət kontekstində də qarşılıqlı hörmət və anlaşmanı qadına münasibətdə ona "sahiblənmək" kimi "əmlakçı" psixologiyaya qarşı qoyur. Kommünizm nəzəriyyəsinin banilərindən olan görkəmli alman filosofu F.Engelsin çox geniş yayılmış belə bir fikri var ki, ailə cəmiyyətin kiçildilmiş modelidir. C.Qolsuorsinin mövqeyinə görə isə, ideal cəmiyyət ideal ailənin "böyüdülmüş" modeli olmalıdır.

1932-cı ildə C.Qolsuorsi "zirvəsini" Forsaytlar haqqında saqa əsərinin təşkil etdiyi yüksək təhkiyə məharətinə görə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görüldü. İsveç Akademiyası adından çıxış edən Andres Esterlinq trilogiyanı "ingilis ədəbiyyatında diqqətəlayiq hadisə" adlandıraraq müəllifin ayrı-ayrı insanların taleyi təmsalında bütöv bir epoxanın tarixi mənzərəsini yaratmaqla böyük ədəbi uğur qazandığını vurğuladı.

Bu epopeyada cəmiyyətin müxtəlif sosial qruplarının, xüsusən də orta və yüksək təbəqələrin həyatı ən incə məqamlarına qədər bütün

təfərrüatı ilə əks etdirilmişdir. Müəllif öz qəhrmanlarına rəğbətlə yanaşsa da, onların sinfi mənsubiyyətindən gələn tamah, xəsislik, mənəvi prinsiplərə biganəlik kimi mənfi xüsusiyyətləri də açıb göstərirdi. O, "Saqa"da Forsaytlar ailəsinin üç nəslinə mənsub personajların simasında XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində İngiltərə cəmiyyətinin sosial və mənəvi həyatının dolğun mənzərəsini yaradır. Forsaytlar ailəsinin təmsilçiləri cəmiyyətin yuxarı təbəqəsində özlərinə yer eləmək və bu yeri qorumaq naminə ailə ənənələrini, mənəvi dəyərləri tədricən itirərək onları riyakarlıq, biganəlik, ötəri ehtiraslar, tamahkarlıq kimi mənfi keyfiyyətlərlə əvəz edirlər. Yazıçı mənəb qazanmaq xatirinə mənəvi dəyərləri itirmək motivini silsiləyə daxil olan bütün əsərlərdən keçən və onları birləşdirən əsas faktorlardan biri kimi götürür. Müəllif Forsaytları oxucuya, sadəcə, bir ailənin üzvləri, bir soyadın daşıyıcıları kimi yox, xüsusi xarakterə, xüsusi dünyagörüşünə malik sosial tipaj, ümumiləşdirilmiş ədəbi simvol kimi təqdim edir: "Forsayt yalnız bir soyadın daşıyıcısı deyil, alverçi psixologiyasına malik olan, əmlakçılar dünyasının qanunları ilə yaşayan hər kəsidir. Onları əmlakçı duyğularına görə tanımaq olar. Forsayt ona nə lazım olduğunu, istənilən növ əmtəəni, alınıb-satılan hər şeyi ələ keçirmək qaydalarını yaxşı bilir. İstər var-dövlət olsun, istər ad-san, istər ev, pul, istər arvad, istər mənəb olsun, istərsə də şan-şöhrət... Nə olur-olsun, tək alıb-satmaq mümkün olsun. Forsaytlığın möhürü, bax, budur". Yazıçı öz oxucusuna bu həyat mövqeyinin tərs üzünü göstərməyi də unutmur: "Hər şeyin pulla alına bilinəcəyini düşünən insan hər şeyi pula satmağa hazır olan insandır".

Dünya şöhrətli "Jan Kristof" romanı ilə bu tipli epopeyaların ilk nümunələrindən birini yaratmış görkəmli fransız yazıçısı R.Rollan onun poetik prinsiplərini belə müəyyən etmişdi: "Silsiləyə daxil olan hər bir əsər ayrıca müstəqil süjetə və məzmun bütövlüyünə malik olmaqla yanaşı, onların hamısını birləşdirən ümumi bir ideya-məram xətti də olmalıdır". Epopeyada həyatın hərəkətverici qüvvəsi və əsərin başlıca ideya xətti kimi məhəbbət motivini götürməklə C.Qolsuorsi bu tipli romanlar üçün yeni tipoloji istiqamətin əsasını qoymuş oldu. Forsaytlar ailəsinin taleyi əsas məzmun bazası kimi C.Qol-

suorsinin yalnız bu epopeyaya daxil olan əsərlərini deyil, hələ ondan əvvəl yazılmış "Forsaytın taleyi" hekayəsini və "Sivil" pyesini də bir məcrada birləşdirir.

Beyin xərçəngi diaqnozu ilə xəstə yatan C.Qolsuorsi Nobel mükafatının təqdimat mərasimində iştirak edə bilmədi və təxminən, bir aydan sonra dünyasını dəyişdi. Ancaq yer üzündə onun məzarı qalmadı, vəsiyyətinə əsasən, nəşini yandırıb külünü təyyarədən səpdilər. Bununla belə, o, Nobel mükafatı ilə təltif olunması xəbərini alanda hələ yaşamağa və təqdimat mərasimində çıxış etməyə ümidli idi. Yazıcının arxivində həmin nitqə hazırlaşmasını təsdiq edən qaralama qeydlər qalmışdır. Qeydlərdən aydın olur ki, yeni laureat nitqində öz yaradıcılıq amalına sadıq qalaraq sənətkar kredosunu bir daha ifadə etmək, vətəndaş mövqeyini səsləndirmək niyyətində imiş. Qeydlərdə ədib yazır: "Mən kitablarımda özümə məxsus olan bir dünya yaratmışam, ancaq o, bizim yaşadığımız gerçək dünyaya bənzəyirmi? – bunu bilmirəm... Mən həyatı itirməkdən qorxmuram, o gündən qorxuram ki, demək istədiklərimin hamısını deyib qurtaram və oturub ölümün nə vaxt gələcəyini gözləyəm. O gündən qorxuram ki, qələmimin mürəkkəbi quruya... Mənə tez-tez deyirlər ki, qəhrəmanlarımdan yaşantılarını bir qədər şişirdirəm. Bu sözlərdə həqiqət var, ancaq mən ətrafımdakı adamların yaşam fəlsəfəsini anlaya bilmirəm, başqaları zibil qabında yemək axtararkən onlar oturub ləzzətlə nahar edirlər". Bu qeydlərdən aydın olur ki, əgər səhhəti C.Qolsuorsi Nobel nitqi ilə çıxış etməyə imkan versəydi, bu nitq bəzi həmkarlarına qarşı kəskin ittiham kimi səslənəcəkdi.

Nobel mükafatçısının hazırladığı çıxışın bu cür polemik ruhda olması nə ilə bağlı idi? Məsələ bundadır ki, 20-ci illərdə ingilis ədəbiyyatında aparıcı mövqe tutmağa can atan "yenilikçilər" (modernistlər) ədəbi zövqü fəth etmək naminə aktiv fəaliyyətdə olan "köhnə" yazıçıları, o cümlədən C.Qolsuorsini gözədən salıb sənət (rəqabət) meydanından uzaqlaşdırmağa çalışırdılar. Modernist ədəbiyyatın Devid Lourens, Entoni Bercons və Virciniya Vulf kimi nüfuzlu nümayəndələri onun qəti əleyhdarları idi. Onlar hesab edirdilər ki, Nobel mükafatçısının əsərləri yalnız orta səviyyəli oxucuların zövqünü oxşayır, yüksək zövqlü intellektualları isə cəlb etmir. E.Bercons

onun haqqında yazırdı: “Qolsuorsi kübar cəmiyyətin qaydalarını pozaraq yazıçı oldu, ancaq yazıçı kimi də yenidən öz zümrəsinin baxışlarının qurbanına çevrildi. Lakin o, böyük yazıçı olaraq da qalardı, fəqət tənqidi yazılara son qoyan kimi yaradıcılığı öz emosional təməlini itirdi. Bir sözlə, Qolsuorsi oxucuların ürəyini fəth etməyi bacarsa da, özü ürəyi ilə yox, düşüncəsi ilə yazır”.

Ümumiyyətlə, həyatın ənənəvi realist üsullarla əks etdirilmesini qəbul etməyən modernistlərin C.Qolsuorsiyə qarşı əsas ittihamı bu idi ki, “bizim günlərdə artıq belə yazmaq olmaz, başqa cür yazmaq lazımdır”. Bu ittihamı nə cavab vermək olar? Ədəbiyyatın özü qədər qədim bir həqiqət var: heç bir ədəbi cərəyan, metod ədəbi əsərin keyfiyyətini müəyyən etmir. Ədəbi əsərin yeganə keyfiyyət göstəricisi istedadıdır – müəllif istedadlıdırsa, istənilən ədəbi metodun prinsipləri çərçivəsində dəyərli, hətta ölməz əsər yarada bilər; yox, istedadsızdırsa, heç bir “izm” ona dəyərli əsər yaratmaqda kömək edə bilməz. Bütün yaradıcılığı boyu klassik realizm ənənlərinə sadıq qalan C.Qolsuorsi məhz bu zəmində dövrün ən dəyərli bədii əsərlərindən birini yaratmağa müvəffəq olmuşdu. Onun opponentləri də öz istedadları və təmsil etdikləri ədəbi cərəyanın normalarına uyğun olaraq ədəbiyyat tarixində qalan kifayət qədər uğurlu əsərlər yarada bilmişdilər.

Həyatı olduğu kimi, həqiqi təzahürləri, real görüntüləri ilə əks etdirməyin, gerçəkliyə əsaslanmağın tərəfdarı olan C.Qolsuorsi özünün yaradıcılıq mövqeyini belə ifadə edirdi: “Əgər insan yaşadığı həyatdan, keçirdiyi duyğulardan, topladığı həyat təcrübəsindən özü üçün bir nəticə çıxarmırsa, onda onun başqalarına deməyə də sözü olmayacaq”. Yazıçı haqlı idi və bu prinsip onun öz həyat fəlsəfəsindən doğurdu. Məsələn, Forsaytların həyatını o, içdən bilirdi, çünki öz ailəsi də bu mühitə mənsub idi. Təsadüfi deyil ki, yaratdığı surətlərin çoxunun prototipi onun şəxsən yaxşı tanıdığı real insanlar idi. Onun fikrincə, yazıçı təbii, inandırıcı surətlər yaratmalı, insan münasibətlərini bütün rəngarəngliyi ilə ifadə etməyi, fərdi insan talelərini cəmiyyətdə cərəyan edən böyük hadisələrin tərkib hissəsi kimi göstərməyi bacarmalıdır. Maraqlıdır ki, C.Qolsuorsinin əsərlərində real hadisələrə və konkret prototiplərə əsaslanma xətti güclü olsa

da, onlara münasibətdə tendensiyalılıq, müəllif mövqeyinin və subyektiv münasibətinin qabardılması, demək olar ki, hiss olunmur. Lakin yazıçı romanlarında qəhrəmanların xarakter və düşüncə tərzinin onların həyat və taleyi ilə obyektiv şəkildə bağlı olduğunu həmişə nümayiş etdirir. Ədəbiyyat və həyat qarşılaşdırılmasında C.Qolsuorsinin mövqeyini ifadə edən əsas fikirlərdən biri də budur ki, ədəbiyyat həyatda baş verən dəyişiklikləri inandırıcı və obyektiv şəkildə əks etdirməyə borcludur. Onun yaşayıb-yaratdığı dövrdə bu dəyişikliklər daha intensiv xarakter daşıyırdı və yazıçı əsərlərində onları böyük ustalıqla əks etdirmişdir.

Ədib özünün ədəbi-estetik görüşlərini əks etdirən “Yazıçı haqqında alleqoriya”, “İncəsənət haqqında dumanlı fikirlər”, “İncəsənət və müharibə” kimi nəzəri-poetik məqalələrində ədəbiyyatın ictimai mahiyyətini, real həyatdan qaynaqlanmalı olduğunu məntiqi mühakimələrlə əsaslandırır. Məsələn, “ədəbiyyat gözəl yalandır” – deyən Oskar Uayldla polemikaya girərək – “Ədəbiyyatın məqsədi həyatın gerçək mənzərəsini əks etdirməkdir” fikrini irəli sürür. Yaradıcılığının son dövründə yazdığı ədəbi manifest səciyyəli “Ədəbiyyat və həyat”, “Ədəbiyyatda xarakterin yaradılması” məqalələrində göstərir ki, romançının əsl ustalığı insan xarakterləri yaratmaq məharətindən görünür.

Ədəbi yaradıcılıqdan əldə etdiyi qazancın yarısını xeyriyyə işlərinə sərf edən C.Qolsuorsi Nobel mükafatından aldığı vəsaiti də bütünlüklə Böyük Britaniya “PEN” klubunun hesabına köçürdü. Yeri gəlmişkən, o, bu gün, demək olar ki, bütün mədəni dünyanın ədəbi yaradıcılıq mühitini əhatə edən beynəlxalq “PEN” klublar şəbəkəsinin banisi idi. Dünyada ilk “PEN” klub onun təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə 1921-ci ildə İngiltərədə yaradılmışdı.

Bütün peşəkar yaradıcılığı ərzində çox məhsuldar işləyən C.Qolsuorsi ümumilikdə 20 roman, 27 pyes, 200-ə yaxın hekayə və oçerk, üç kitab poeziya nümunəsi, ədəbi-publisistik məqalələrdən ibarət beş kitab nəşr etdirmiş, yeddi mindən artıq məktub yazmışdı. 20-ci illərin sonunda Britaniyanın ali dövlət ordeni ilə təltif edilmiş, Kembric, Oksford, Prinston, Dublin universitetlərinin fəxri doktoru seçilmişdi.

C.Qolsuorsinin əsərləri hələ sağlığında əllidən artıq xarici dilə tərcümə olunmuş, Avropa ölkələrinin çoxunda nəşr edilərək müəllifə böyük

populyarlıq qazandırmışdı. Kitabları Sovet İttifaqında (rusca) sağlığında çap olunmağa başlayan yazıçı ölümündən sonra daha da məşhurlaşmış, bir neçə dəfə külliyyatı nəşr edilmişdir. Azərbaycanda isə Nobel mükafatçılarının çoxu kimi, onun kitabları da yalnız ölkəmiz müstəqillik əldə edəndən sonra nəşr olunmağa başlamışdır. “Sərq-Qərb” nəşriyyatında 2010-cu ildə Aydın Quliyevin tərcüməsi və ön sözü ilə C.Qolsuorsinin “Seçilmiş əsərləri” çapdan çıxmışdır. Kitaba yazıçının “Ölümdən güclü” romanı, “Dözümlü adam” povesti, “Ədavət”, “Alma çiçəkləri”, “Vicdan”, “Məğlubiyət”, “Ruzi” və digər hekayələri daxil edilmişdir.

(Uyğunsuzluq) Nobel mükafatı laureatının əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşri bundan sonra da davam etmiş, 1916-cı ildə Kamran Nəzərlinin tərcüməsi və ön sözü ilə “Alma ağacı” kitabı nəşr edilmiş, müxtəlif mətbuat orqanlarında Əyyub Qiyasın tərcüməsində “Vicdan” və “Yırtıq başmaq”, Mahir Qarayevin tərcüməsində “İki baxış” hekayələri, Zakir Abbasın tərcüməsində “Yazıçı inamı” məqaləsi dərc olunmuşdur.

Con Qolsuorsi 1933-cü ilin 31 yanvarında dünyadan köçəndən sonra-elə həmin ilin axırlarında sevimli xanımı Ada onun Forsaytlar haqqında möhtəşəm silsiləsinə daxil olan “Çayın qarşı sahili” adlı son romanını, 1934-cü ildə isə sonuncu şeir kitabını nəşr etdirdi. Conun vəfatı Ada üçün çox böyük faciə idi. Bütün həyatını onun yaradıcılıq uğurlarına həsr etmiş fədakar qadın ərindən sonra, təbii ki, çox acılar yaşadı... Amma yaşadı. Conun sonra daha 23 il ömür sürən Ada Qolsuorsi 1956-cı ildə 91 yaşında vəfat etdi. Vəsiyyətinə uyğun olaraq, onun da cəsədini yandırıb külünü Conun külü səpilən yerə səpdilər... Vəfatından sonra Adanın daşqas mücrüsündən zinət əşyaları ilə birgə illər uzununu heç kəsə göstərmədən gizli saxladığı bir şeir də tapdılar - Conun ona yazdığı sonuncu sevgi şeirini. Bu, onların böyük məhəbbətinin son nişanəsi idi...

C.Qolsuorsinin aforizmlərindən seçmələr:

– Həyatda ən faciəvi şey baş vermişləri dəyişməyin mümkün olmamasıdır.

– Güzəlliyə valeh olmaq və ona sahiblənmək istəyi hələ məhəbbət deyil.

– Məhəbbətin yaşı olmadığı kimi, hüdudu və sonu da yoxdur.

– Adamın hamıya yuxarıdan aşağı baxması onun hamıdan alçaq olmasının əlamətidir.

– Bizi özümüzədən heç kəs xilas edə bilməz.

– Birtərəfli fədakarlıq ailə həyatı üçün etibarlı dayaq ola bilməz.

– Məhəbbət, hətta səni öldürməyə gələndə də onu sevinclə qarşılayırsan.

– Gələcək haqqında düşünməsən, gələcəyin olmayacaq.

– Allah-insanın daim təkmilləşmək istəyidir.

– Həyat cıdır atı deyil ki, cığırdan kənara çıxmaya.

– Həyatda yalnız yaxşı, aydın və faydalı olanlar yox, qəribə, anlaşılmaz və sirli olanlar da bizi özünə cəlb edir.

– Əbədi gəncliyin sirri nədədir? – Ömrünü sərf etməyən adamlar qocalmırlar.

– Sözlə ifadə olunması mümkün olmayan şeylərin sözlə ifadə edilməsi psixologiyadır.

– Təhlükə nə qədər ağırlıq məzənsə, bir o qədər qorxuludur.

– İnsan sevəndə də, öləndə də həmişə tənha olur.

– Qızılgül üçün ətir nədirsə, insan üçün də yumor hissi odur.

– İnsanı sevirənsə, onun qarşısında acizsən, nə qədər çox sevirənsə, bir o qədər çox acizsən.

– İnsan gözəllik qarşısında həmişə özünü tənha hiss edir.

– Boşluğu sonsuzluğa qədər təkmilləşdirmək olar.

– Saxlaya bilmədiyiniz heç nəyi getməyə qoymayın.

– Ehtiras heç bir qayda-qanuna tabe olmur.

– Maneələrdən qorxan məhəbbət əsl məhəbbət deyil.

– Tənhalıq ən qorxulu şey deyil, ən qorxulu şey bekarçılıqdır.

İlham ABBASOV